

Wyznaczenie pasa drogi granicznej, strefy nadgranicznej i pasa granicznego w województwie poznańskim (1946–1950)

Zbigniew Zyglewski

<https://orcid.org/0000-0001-5390-3455>

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Zarys treści: Artykuł ukazuje proces wyznaczania pasa drogi granicznej, strefy nadgranicznej i pasa granicznego w powiatach nadgranicznych: gorzowskim, sulęcińskim, rzepińskim, gubińskim i krośnieńskim, należących do województwa poznańskiego. Przedstawiono proces decyzyjny przy kształtowaniu tych stref, trudności w ich tworzeniu i sposoby oznakowania. Podstawą źródłową badań, obok skromnej literatury przedmiotu, są materiały archiwalne pochodzące z archiwum w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze.

Słowa kluczowe: pas drogi granicznej, strefa nadgraniczna, pas graniczny, województwo poznańskie 1945–1950, powiat

Abstract: The article presents the process of marking out strip of the border road, frontier zone and frontier strip in borderland districts: Gorzów Wielkopolski, Sulęcín, Rzepin, Gubin and Krosno Odrzańskie of the Poznań Voivodeship. It describes the process of forming these zones, its difficulties and methods of marking out. Besides modest literature concerning this case, the sources used in this study were archive materials from archives in Gorzów Wielkopolski and Zielona Góra.

Keywords: strip of the border road, frontier zone, frontier strip, Poznań Voivodeship 1945–1946, county

Druga wojna światowa przyniosła Polsce zmianę granic państwowych. Obszar państwa został przesunięty na zachód i osadzony między Bugiem a Odrą i Nysą Łużycką. Po zakończeniu działań wojennych regularne Wojsko Polskie zaczęło obsadzać nowe granice. Już we wrześniu 1945 r. powołano wyspecjalizowaną formację przeznaczoną do ochrony granic – Wojska Ochrony Pogranicza (WOP). Pogranicznicy formalnie objęli granice z dniem 1 listopada 1945 r., ale rzeczywista kontrola różnych odcinków granicy nastąpiła później¹.

Prawne podstawy tworzenia strefy przygranicznej² po 1945 roku

Po zakończeniu drugiej wojny światowej władze państwowe przystąpiły do organizowania strefy przygranicznej w oparciu o przedwojenne prawo polskie. Działania te miały zapewnić bezpieczeństwo publiczne na terenach przygranicznych w oparciu o szczegółowy porządek prawny. Podstawowym aktem prawnym obowiązującym po 1945 r. było rozporządzenie prezydenta Rzeczypospolitej z 23 grudnia 1927 r.

¹ H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945–1948*, Warszawa 1971, s. 62–98; J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej 1945–1948*, Warszawa 1974, s. 90–97, 105–106, 144; J.R. Prochwicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1965. Wybrane problemy*, Piotrków Trybunalski 2017, s. 117–141.

² Termin „strefa przygraniczna” nie ma charakteru prawnego, ale jest użyty na określenie przestrzeni obejmującej w myśl ustawodawstwa: pas drogi granicznej, strefę nadgraniczną i pas graniczny. Czesław Osękowski, *obszar przygraniczny wiąże z dekretem o ochronie państwa z 1956 r.*, tenże, *Pogranicze polsko-niemieckie w okresie stalinowskim*, w: *Ziemia Zachodnie i Północne Polski w okresie stalinowskim*, red. Cz. Osękowski, Zielona Góra 1999, s. 41; tenże, *Ziemia Odzyskane w latach 1945–2005. Społeczeństwo, władza, gospodarka*, Zielona Góra 2006, s. 89. O rozumieniu obszarów przygranicznych z punktu widzenia geograficznego i ekonomicznego zob. S. Ciok, *Pogranicze polsko-niemieckie. Problemy współpracy transgranicznej*, Wrocław 2004, s. 13–42.

o granicach państwa³, w brzmieniu ogłoszonym 22 stycznia 1937 r.⁴ Funkcjonowało ono do chwili wydania dekretu o ochronie granicy w 1956 r.⁵ Za drugi istotny akt uchodziło rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z 22 stycznia 1937 r. w sprawie wykonania rozporządzenia prezydenta RP o granicach państwa⁶. Uzupełnieniem ich było rozporządzenie z 13 czerwca 1946 r. przywracające wygasłe w 1940 r. artykuły 5–9 rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 1937 r., regulujące zamieszkanie i pobyt w strefie nadgranicznej⁷. Na podstawie tychże rozporządzeń w powojennej Polsce były wydawane zarządzenia wykonawcze przez ministrów, wojewodów i starostów⁸.

Wspomniane akty prawne definiowały obszar ziemi przylegający do granicy państwa. Wzdłuż linii granicznej biegł pas drogi granicznej o szerokości 15 m, względnie taki sam obszar gruntu wzdłuż brzegu wód granicznych. Dalej rozciągała się strefa nadgraniczna o szerokości 2 km, która mogła być rozszerzona do 6 km, względnie zwężona poniżej 2 km. Trzecim elementem był pas graniczny o szerokości 30 km, obejmujący cały obszar powiatów przylegających do granicy państwa. Jeśli powiaty nie wypełniały pasa granicznego, to włączano do niego gminy sąsiednich powiatów. W każdej z tych stref granicznych zamieszkałą tam ludność obowiązywały

zróżnicowane przepisy dotyczące zamieszkania i pobytu, a także ograniczenia w poruszaniu się oraz prawa własności⁹.

Wojska Ochrony Pogranicza miały swoją wykładnię strefy przygranicznej zawartą w *Regulaminie Służby Granicznej cz. I*, obowiązującym od 31 stycznia 1946 r. Ostatecznie cały *Regulamin* nie został opublikowany i przesłany do wszystkich placówek WOP, a jedynie jego skrócona wersja w postaci parostronicowego wyciągu¹⁰. W miejsce pasa drogi granicznej pojawiło się pojęcie drogi granicznej, poszerzonej z 15 m do 25 m. Drogę tę uznano za własność państwa przekazaną do dyspozycji WOP. Strefę nadgraniczną zastąpiono terminem strefa graniczna o szerokości do 5 km. Ministerstwo Administracji Publicznej (MAP) słusznie wskazywało na rozbieżności w terminologii i wielkościach poszczególnych elementów strefy przygranicznej z obowiązującym przedwojennym ustawodawstwem i domagało się ich rewizji¹¹.

Z początkiem 1947 r. WOP dokonały niewielkich zmian w *Regulaminie Służby Granicznej*. W nazewnictwie strefy przygranicznej wprowadzono terminologię stosowaną w prawodawstwie przedwojennym oraz zmniejszono szerokość drogi granicznej z 25 do 15 m, jednak utrzymano

³ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” [dalej: Dz.U.], 1927, nr 117, poz. 996.

⁴ *Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 22 stycznia 1937 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa*, Dz.U., 1937, nr 11, poz. 83.

⁵ L. Grochowski, *Ewolucja prawa ochrony granic Polski w XX-XXI wieku*, „Zeszyty Prawnicze”, 11, 2011, 3, s. 136–137.

⁶ Dz.U., 1937, nr 12, poz. 84.

⁷ *Rozporządzenie Ministra Bezpieczeństwa Publicznego, Administracji Publicznej i Ziemi Odzyskanych z 13 czerwca 1946 r.*, Dz.U., 1946, nr 28, poz. 185. Marcin Stefaniak podaje, że aktem tym przywrócono rozporządzenie prezydenta RP z 23 grudnia 1927 r. o granicach państwa, także, *Działalność aparatu represji na zachodnim pograniczu Polski w latach 1945–1950*, Szczecin 2008, s. 47.

⁸ L. Grochowski, *Ewolucja prawa*, s. 136; J.R. Prochwicz, *Wojska Ochrony Pogranicza*, s. 323.

⁹ L. Grochowski, *Ewolucja prawa*, s. 128–129.

¹⁰ J. Ławski, *Ochrona granic*, s. 146–147; J.R. Prochwicz, *Wojska Ochrony Pogranicza*, s. 323–326, 332–333. Tekst *Regulaminu* w: Archiwum Państwowe w Szczecinie [dalej: APSz], Urząd Wojewódzki Szczeciński [dalej: UWSz], 1062, k. 37–54. Regulamin ten wojewoda szczeciński rozesał pismem z 10 kwietnia 1946 r. do wszystkich starostw, uznając go za obowiązujący w ochronie granicy państwa, tamże, k. 35; M. Stefaniak, *Działalność aparatu*, s. 46.

¹¹ Departament Administracyjny, Wydział Porządku Publicznego do Ministerstwa Obrony Narodowej, Departament Wojsk Ochrony Pogranicza, Warszawa 2 XI 1945 r., Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], Ministerstwo Administracji Publicznej [dalej: MAP], 884, k. 76–78; Ministerstwo Skarbu do Ministerstwa Obrony Narodowej, Departament Wojsk Ochrony Pogranicza, Warszawa 10 XI 1945 r., w odpowiedzi na Nr 0100 z dnia 2 listopada 1945 r. zwraca projekt instrukcji dla służby granicznej Wojsk Ochrony Pogranicza z opinią, tamże, 880, k. 1–4; Ministerstwo Administracji Publicznej, Departament Administracyjny do Ministerstwa Administracji Publicznej, Departament Polityczny, Warszawa 30 IV 1947 r., tamże, 880, k. 68–70.

pięciokilometrową szerokość strefy nadgranicznej. Do tej strefy miały wejść całe gminy, bez ich dzielenia. Natomiast pas graniczny, zdaniem pograniczników, miały tworzyć całe powiaty, nawet wtedy, gdy tylko część tej jednostki była dopełnieniem trzydziestokilometrowego pasa¹². Zmiany te nadal budziły zastrzeżenia władz administracji ogólnej, co znalazło wyraz na szczecińskiej konferencji zorganizowanej pod koniec maja 1948 r.¹³

7 lipca 1945 r. do województwa poznańskiego przyłączono ziemie leżące nad środkową Odrą, obejmujące czternaście pomieckich powiatów, m.in. gorzowski, rzepiński z siedzibą w Słubicach, gubiński, krośnieński i sulęciński. Utworzono także Ekspozyturę Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim. Uchwałą Rady Ministrów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej 13 listopada 1945 r. powołano Ministerstwo Ziem Odzyskanych (MZO), które objęło swoim działaniem ziemie zachodnie i północne, w tym Ziemię Lubuską. Ostatecznie ustawą z 11 stycznia 1949 r. doszło do scalenia nowych ziem z Macierzą i likwidacji MZO, a tereny te przeszły pod zarząd MAP. W połowie 1950 r. powiaty Środkowego Nadodrza weszły w skład województwa zielonogórskiego, utworzonego z części województw poznańskiego i wrocławskiego¹⁴.

¹² Ministerstwo Obrony Narodowej, Departament WOP do Dowódcy Oddziału WOP, [Warszawa] 14 I 1947 r., Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie [dalej: ASG], Dowództwo WOP, 218/17, k. 4–5; M. Stefanik, *Działalność aparatu*, s. 48–49.

¹³ „Protokół z przeprowadzonej konferencji w dniu 28 maja 1948 r. pomiędzy przedstawicielami Urzędu Wojewódzkiego Szczecińskiego [...] a przedstawicielami VIII Brygady Wojsk Ochrony Pogranicza”, Szczecin 28 V 1948 r., AAN, Ministerstwo Ziem Odzyskanych [dalej: MZO], 132, k. 178.

¹⁴ H. Szczegóła, *Przeobrażenia ustrojowo-społeczne na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1947*, Poznań 1971, s. 41–44, 69–70, 79–89, 96; M. Jaworski, *Na piastowskim szlaku. Działalność Ministerstwa Ziem Odzyskanych w latach 1945–1948*, Warszawa 1973, s. 60–69, 97, 104, 119–124, 265–266; H. Rybicki, *Powstanie i działalność władzy ludowej na zachodnich i północnych obszarach Polski 1945–1949*, Poznań 1976, s. 39–41, 84–85, 97, 101, 105–112, 116, 121, 141; A. Magierska, *Ziemie zachodnie i północne w 1945 roku. Kształtowanie się podstaw*

Pierwsze próby ustanowienia strefy przygranicznej

W 1946 r. MZO przystąpiło do ustalania strefy przygranicznej w myśl przedwojennych przepisów. W tym celu pismem z 2 maja 1946 r. poleciło podległym sobie instytucjom administracyjnym zebrać, opracować i przedłożyć materiał pozwalający na ustanowienie trzydziestokilometrowego pasa granicznego w powiatach granicznych. Chodziło o sporządzenie wykazu gmin doń wchodzących, a także naniesienie całej strefy na mapy¹⁵.

Pismo to trafiło także do wojewody poznańskiego jako okręgowego pełnomocnika rządu RP dla Ziem Odzyskanych. Według propozycji ministerstwa do pasa granicznego miały wejść w całości powiaty: rzepiński, gubiński i krośnieński. Ponieważ ten ostatni ciągnął się ostrym i długim klinem wzdłuż prawego brzegu Odry¹⁶, ministerstwo rozważało możliwość przeniesienia znajdujących się tam gmin do powiatu świebodzińskiego. Ponadto w pasie granicznym, jako jego dopełnienie, miały pojawić się gminy z powiatów gorzowskiego i sulęcińskiego. Ustalenie tych ostatnich pozostawiono w gestii wojewody, który miał przesłać ich wykaz do Warszawy. W celach pogładowych dostarczono władzom wojewódzkim mapę z zaznaczonym na zielono pasem

polityki integracyjnej państwa polskiego, Warszawa 1978, s. 76, 82, 107–108; O. Samoliński, *Podziały administracyjne Polski Zachodniej i Północnej w latach 1795–1950*, „Rocznik Lubuski”, 10, 1978, s. 82–87; T. Dziki, *Podziały administracyjne Polski w latach 1944–1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XIX w.*, „Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość”, 10, 2013, s. 435–438; H. Mordawski, *Ziemie Odzyskane 1945–1956*, Brzeźnia Łąka 2015, s. 182, 192, 194, 327, 335–335, 341–342; T.T. Majer, *Kształtowanie się modelu zarządu Ziem Odzyskanych w latach 1944–1945*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2018, 42, s. 393–394; Cz. Osękowski, *Związki Wielkopolski z Ziemią Lubuską w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej*, w: *Wielkopolska i... nie tylko*, red. K. Białecki i in., Poznań 2018, s. 117–123.

¹⁵ Notatka Departamentu Administracji Publicznej Ministerstwa Ziem Odzyskanych w sprawie granic Państwa, 20 V 1948 r., AAN, MZO, 132, k. 169. Marcin Stefanik początki kształtowania strefy przygranicznej wiąże z pismem WOP z 14 stycznia 1947 r., tenże, *Działalność aparatu*, s. 48–49.

¹⁶ *Mapa Rzeczypospolita Polska. Mapa administracyjna*, 1: 1 000 000, oprac. H. Cytowski, Warszawa styczeń 1946.

granicznym. Równoległe władze terenowe zostały zobowiązane do ustalenia strefy nadgranicznej z podaniem miejscowości wchodzących w jej obręb. Ministerstwo dopuszczało też wykonanie odpowiedniej mapy, jednak nie była to rzecz obowiązkowa¹⁷.

Urząd Wojewódzki Poznański 21 maja polecił pełnomocnikom obwodowym rządu RP, czyli starostom, przystąpić do opracowania strefy nadgranicznej i pasa granicznego. Ten ostatni, zdaniem władz wojewódzkich, powinien zostać powiększony w stosunku do planów ministerialnych o całe powiaty gorzowski oraz sulęciński i o takie rozstrzygnięcie Poznań wystąpił do ministerstwa. Wschodnia granica tak nakreślonego pasa granicznego biegłaby jakieś 70 km od granicy zamiast 30 km. Stało to w sprzeczności z ustawodawstwem granicznym, zwłaszcza w przypadku powiatu sulęcińskiego, ale było po myśli WOP. Strefę nadgraniczną polecono starostom wyznaczyć w oparciu o rozporządzenie prezydenta RP w brzmieniu z 1937 r. Należało ją wykreślić na mapach, a także dokonać jej opisu topograficznego oraz załączyć wykaz miejscowości wchodzących w obręb strefy. Starostwa wszystkie te czynności miały zakończyć do 10 czerwca 1946 r.¹⁸

Starostwo gorzowskie postulowało rozszerzenie strefy nadgranicznej do 6 km, tłumacząc to posunięciem stosunkami własnościowymi i ukształtowaniem terenu. Linie tej strefy poprowadzono między polami uprawnymi oraz łąkami, a na północ od Warty łąkami i skrajem lasu, pozostawiając poza strefą wieś Dąbroszyna (dzisiaj Dąbroszyn)¹⁹. Starostwo w Krośnie Odrzań-

skim nadesłało sprawozdanie 3 czerwca 1946 r., a starostwo w Gubinie miesiąc później. Również 3 lipca sporządzono sprawozdanie z prac w Ślubicach. Nie było ono pełne, więc 11 października dosłano uzupełnienia²⁰. Starosta sulęciński, chyba nieco zaskoczony włączeniem całego powiatu do pasa granicznego, po otrzymaniu pisma z urzędu wojewódzkiego z 21 maja, 28 tego miesiąca skierował swoje pismo do wojewody w Poznaniu z prośbą o nadesłanie odpisu rozporządzenia prezydenta RP z 1927 r. Krok ten miał na celu zaznajomienie się z nim, co miało ułatwić sformułowanie odpowiednich wniosków w sprawie wyznaczenia strefy nadgranicznej. Jednocześnie starosta poprosił o przedłużenie terminu ukończenia prac do 20 czerwca 1946 r., na co uzyskał zgodę. Sprawozdanie przesłano do Poznania 21 czerwca, a sześć dni później uzupełniono je o mapę²¹.

Na sulęcińskiej mapie wytyczono dwie linie strefy nadgranicznej. Węższa, o szerokości 2 km, obejmowała fragment cypla powiatu i kończyła się na wysokości ujścia Starej Warty (Kłośnika). Szersza, o zasięgu 6 km, wychodziła poza rozlewiska Warty idące w kierunku wschodnim²². W piśmie z 21 czerwca starostwo starało się wykazać, że oba warianty linii strefy nadgranicznej nie miały żadnego uzasadnienia merytorycznego i były tylko realizacją zapisów ustawowych. Zdaniem urzędu cały teren na zachód od miasteczka Słońsk i wioski Przyborów to wyłącznie nadwarciańskie łąki, częściowo poprzecinane mokradłami, które w okresie wiosennym oraz jesienią były zalewane przez rzekę Wartę. Teren ten był niezamieszkały i zupełnie

¹⁷ Ministerstwo Ziemi Odzyskanych, Departament Administracji Publicznej do Wojewody Poznańskiego jako Okręgowego Pełnomocnika Rządu RP dla Ziemi Odzyskanych, Warszawa 2 V 1946 r., Archiwum Państwowe w Zielonej Górze [dalej: APZG], Urząd Wojewódzki Poznański, Ekspozytura w Gorzowie [dalej: EG], 65, k. 1–2.

¹⁸ Urząd Wojewódzki Poznański do wszystkich Pełnomocników Obwodowych Rządu RP, Poznań 21 V 1946 r., tamże, k. 3, to samo: Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim [dalej: APG], Starostwo Powiatowe Sulęcińskie [dalej: SPSul], 78, k. 20.

¹⁹ Pełnomocnik Rządu RP na Obwód Gorzów n.W. do Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, Gorzów 8 VI 1946 r., APZG, EG, 65, k. 4.

²⁰ Notatki Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z wykonania zarządzenia Wojewody z 21 V 1946 r., tamże, k. 8–9.

²¹ Urząd Wojewódzki Poznański do Starosty Powiatowego w Sulęcinie, Poznań 8 III 1947 r., APG, SPSul, 78, k. 1; Pełnomocnik Rządu RP na obw. Sulęcin do Wojewódzkiego Urzędu Poznańskiego, Wydział Ziemi Lubuskiej w Poznaniu, Sulęcin 28 V 1946 r., tamże, k. 21.

²² Mapa – Linia strefy granicznej pow. Gorzów Wlkp. – Sulęcin. Skala 1:75 000, tamże, k. 2.

pozbawiony jakiegokolwiek zabudowy. Ówczesnej władzy powiatowej tworzenie w tym miejscu strefy nadgranicznej wydawało się zbędne²³. Starosta sulęciński swoją argumentację potwierdził w połowie września 1946 r. Sprecyzował, że miasteczko Słońsk jest oddalone o 14 km od linii granicznej, a na przestrzeni 10 km ciągną się niezamieszkałe podmokłe łąki i bagna²⁴.

Do wiosny następnego roku był zastój w poczynaniach związanych z wyznaczeniem strefy przygranicznej. Poznański Urząd Wojewódzki 8 marca 1947 r. rozesłał pismo do podległych sobie starostów, aby do 1 kwietnia ponownie opracowali strefę nadgraniczną i pas graniczny. Tym razem zalecono, aby wzorować się na przedwojennym rozporządzeniu dotyczącym tych zagadnień. Dla ułatwienia i zobrazowania zadania przesłano kopię rozporządzenia wojewody poznańskiego z 9 marca 1937 r., określającego zasięg strefy nadgranicznej w województwie²⁵.

Starostwa gorzowskie i rzepińskie nie wykonały poleceń, chociaż obok pisma z 8 marca otrzymały 19 marca wyciągi z przedwojennego rozporządzenia wojewody. Krosno Odrzańskie przesłało opracowanie 31 marca, a Gubin 28 marca. Sulęcín uczynił to najwcześniej, bo 26 marca²⁶. Tamtejszy starosta wytyczenie strefy nadgranicznej uzgodnił z kierownikiem Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP). Granicę strefy poprowadzono wzdłuż zachodnich granic powiatu sulęcińskiego jako najpraktyczniejsze rozwiązanie. Podtrzymano tym samym swoją wcześniejszą opinię o bezcelowości

tworzenia w tym powiecie strefy nadgranicznej²⁷.

Poznański Urząd Wojewódzki miał zastrzeżenia co do formy opracowanych materiałów. 3 maja 1947 r. polecił wszystkim starostom kolejny raz przeredagować materiał według przedwojennego wzoru, wytyczając obszar przez podanie gmin, a w ich obrębie gromad, względnie ich części. Ponadto należało określić linię zewnętrzną i wewnętrzną strefy nadgranicznej oraz wykonać mapkę w dwóch egzemplarzach. Wszystko to miało napłynąć do wojewody w ciągu czternastu dni²⁸.

Starostwo sulęcińskie nadal starało się znaleźć poza strefą nadgraniczną. Proszono powiat gorzowski o takie wytyczenie linii strefy, aby wyłączyć z niej powiat sulęciński. Tłumaczono to tym, że powiat nie przylega bezpośrednio do granicy państwa, a jedynie wysuniętym cyplem wznającym się w powiat gorzowski w okolicy Kostrzyzna. Proponowano poprowadzić linię strefy nadgranicznej zachodnią granicą powiatu sulęcińskiego i wejść na teren powiatu gorzowskiego poniżej miejscowości Warzniki (dzisiaj Warniki, przedmieście Kostrzyzna)²⁹. Miejscowość ta w linii prostej leży ok. 3,5 km od granicy państwa, ale już najdalej wysunięty na zachód skrawek powiatu sulęcińskiego ok. 600 m od linii granicznej, a więc powinien znaleźć się w strefie nadgranicznej. Niestety starostwo w Gorzowie kilka dni wcześniej przesłało do urzędu wojewódzkiego swoje ustalenia, które były jednak po myśli sąsiedniego powiatu³⁰.

Starosta z Sulęcína 12 lipca 1947 r. wystosował pismo do władz zwierzchnich,

²³ Pełnomocnik Rządu RP na obw. Sulęcín do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego, Wydział Ziemi Lubuskiej w Poznaniu, Sulęcín 21 VI 1946 r., tamże, k. 30–31.

²⁴ Starosta Powiatowy Sulęciński do Urzędu Wojewódzkiego, Wydział Ziemi Lubuskiej w Poznaniu, Sulęcín 13 IX 1946 r., APG, SPSul, 77, k. 6.

²⁵ Urząd Wojewódzki Poznański do Starosty Powiatowego w Sulęcínie, Poznań 8 III 1947 r., APG, SPSul, 78, k. 1; Wyciąg „Poznański Dziennik Wojewódzki”, 1937, nr 11, poz. 136, tamże, k. 6–9.

²⁶ Notatki Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z wykonania zarządzenia Wojewody z 8 III 1947 r., APZG, EG, 65, k. 5–6.

²⁷ Starosta Powiatowy Sulęciński do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego. Wydział Społ.-Polityczny w Poznaniu, Sulęcín 26 III 1947 r., APG, SPSul, 78, k. 18.

²⁸ Notatki Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z wykonania zarządzenia Wojewody z 8 III 1947 r., APZG, EG, 65, k. 5–6; Urząd Wojewódzki Poznański do Starosty Powiatowego w Sulęcínie, Poznań 3 V 1947 r., APG, SPSul, 78, k. 19.

²⁹ Starosta Powiatowy Sulęciński do Starosty Powiatowego w Gorzowie Wielkopolskim, 30 V 1947 r., APG, SPSul, 78, k. 22.

³⁰ Starosta Powiatowy Gorzowski do Starosty Powiatowego w Sulęcínie, Gorzów 10 VI 1947 r., tamże, k. 28.

w którym ponowił swoje stanowisko w sprawie przebiegu linii strefy nadgranicznej. Opowiedział się za jej biegiem zachodnią granicą starostwa. Co prawda na załączony mapie wykreślono linię w odległości 2 i 6 km od granicy, ale w samym piśmie wyraźnie podkreślono potrzebę wyłączenia starostwa ze strefy nadgranicznej, przywołując w tej sprawie ponownie opinię kierownika PUBP³¹.

Na terenie województwa poznańskiego majowe zarządzenie z 1946 r. było w toku realizacji i zbliżało się ku końcowi. Być może już wtedy na terenie powiatu gubińskiego pojawiły się białe tablice z czerwonym napisem „Droga Graniczna” i „Strefa Nadgraniczna”, stojące tam jeszcze pod koniec 1949 r.³²

Działania Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych

Dość nieoczekiwanie MZO uznało, że dotychczasowe oznaczenie strefy przygranicznej nie było należyście przeprowadzone. Dlatego też okólnikiem nr 61/47 z 1 września 1947 r. nakazało powołanie specjalnych komisji do spraw granicznych celem ustalenia, topograficznego opisanie i oznaczenia w terenie pasa drogi granicznej, strefy nadgranicznej, pasa celnego oraz opracowania wniosków co do ustalenia pasa granicznego³³. Okólnikiem ponowiono zarządzenie wydane rok wcześniej, z tym że jego wykonanie zlecono dopiero co powołanym komisjom granicznym, których skład został określony w tymże dokumencie. Na czele komisji stanąć miał przedstawiciel wojewódzkiej władzy administracji

Ryc. 1. Projekt strefy nadgranicznej z 1947 r. w powiecie sulęcińskim o szerokości 2 i 6 km.

Źródło: Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim, Starostwo Powiatowe Sulęcińskie, 78, k. 29, skala mapy 1:50 000

ogólnej. Do grona członków zaliczono przedstawicieli: Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP), Dyrekcji Cel, właściwych dowódców Oddziałów WOP, Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych, Dyrekcji Dróg Wodnych, Wydziału Komunikacji Urzędu Wojewódzkiego. Ponadto w skład komisji należało powołać: w województwach gdańskim i szczecińskim – przedstawiciela Urzędu Morskiego, na terenach górskich – delegata miejscowego oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, na innych terenach – przedstawiciela miejscowego oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Również MAP 16 września 1947 r. wydała analogiczne zarządzenie dla terenów sobie podległych – tzw. dawnej Polski³⁴.

³¹ Starosta Powiatowy Sulęciński do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego, Wydział Społeczno-Polityczny w Poznaniu, Sulęciszka 12 VII 1947 r., tamże, k. 32; mapka – Pow. Rzepin-Słubice skala 1:50 000, tamże, k. 29.

³² „Sprawozdanie z przebiegu Wojewódzkiej Podkomisji dla Spraw Granicznych w dniach 20–24 grudnia 1949 r. na terenie powiatu gorzowskiego, rzeplińskiego i gubińskiego”, odpis, APG, Starostwo Powiatowe Gorzowskie [dalej: SPGorz], 286, k. 67.

³³ Notatka Departamentu Administracji Publicznej, Wydział Administracyjny w sprawie granic Państwa, 20 V 1948 r., AAN, MZO, 132, k. 169–170; Tekst okólnika, APSz, UWSz, 784, k. 9–11.

³⁴ Minister Administracji Publicznej do Wojewodów: gdańskiego, biłostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego, krakowskiego i śląsko-dąbrowskiego, Warszawa 16 IX 1947 r., ASG, Dowództwo WOP, 218/39, b.pag., to samo: APSz, UWSz, 1064, k. 37–38. Marcin Stefanik dość pobieżnie opisał okoliczności powołania wojewódzkich i powiatowych komisji dla spraw granicznych. Skład Komisji i zadania przedstawił w oparciu o protokół z 13 I 1950 r., tenże, *Działalność aparatu*, s. 49; M. Trojanowski, *Problemy strefy nadgranicznej w aktach Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze*, „Studia Zachodnie”, 15, 2013, s. 220, przyp. 3.

Wojewódzką Komisję dla Spraw Granicznych powołał wojewoda poznański pismem z 4 października 1947 r. Na jej czele stanął kierownik Ekspozytury w Gorzowie Wielkopolskim, do kompetencji którego należało wykonanie postanowień okólnika nr 61/47. Posiedzenia komisji odbyły się 20 października 1947 r. i tydzień później³⁵. Podczas pierwszego określono pas graniczny i wyrysowano go na mapie. Do pasa włączono w całości powiaty gorzowski, rzepiński, gubiński i krosniński, a z powiatu sulęcińskiego tylko gminę Słońsk³⁶.

Zarówno Wojewódzka Komisja, jak i Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego stanęły na stanowisku kontynuowania wcześniejszych prac związanych z wytyczaniem strefy przygranicznej. Uwieńczeniem tych wszystkich zabiegów było wydanie 8 listopada 1947 r. przez wojewodę poznańskiego rozporządzenia ogłoszonego w „Poznańskim Dzienniku Wojewódzkim”. W świetle tego dokumentu pas drogi granicznej obejmował grunt o szerokości 15 m biegnący wzdłuż wód granicznych, czyli rzeki Nysy (powiat gubiński) i Odry. Pas ten miał być wytyczony najwyższymi punktami zachodniego wału ochronnego lub też najwyższymi punktami gruntu nadbrzeżnego. Droga ta miała być oznaczona w terenie tablicami na słupach rozstawianych co 100 m. Słup o przekroju 15 × 15 cm miał wystawać 2,5 m nad ziemię i miała być do niego przytwierdzona tablica o wymiarach 15 × 40 cm, pomalowana na czerwono z białym napisem: „Droga Graniczna”. Między słupami z tablicami przewidziano słupki o wysokości 70 cm nad ziemię i boku 20 cm, ułatwiające określenie linii pasa drogi granicznej. Tablice

miały być umieszczone na drogach publicznych i prywatnych na styku ze strefą nadgraniczną.

W rozporządzeniu szerokość strefy nadgranicznej określono na 2–6 km i wskazano przynależne gromady lub ich części w ramach gmin oraz powiatów. W powiecie gubińskim zaliczono do niej miasto Gubin oraz gminy: Markowice, Czarnowice, Wałowice i część gminy Pole. W sumie w strefie nadgranicznej znalazło się miasto, piętnaście całych gromad i sześć częściowo. W powiecie rzepińskim zakwalifikowano miasto Słubice i zachodnią część miasta Cybinka oraz gminy: Cybinka, Słubice, Górzycy Odrzańska i niewielki fragment gminy Kowalów. W ramach tego powiatu, oprócz miast, do strefy nadgranicznej przydano szesnaście całych gromad i cztery częściowo. W strefie znalazło się także miasto Kostrzyn, będące częścią powiatu gorzowskiego. Na końcu rozporządzenia umieszczono opis topograficzny linii strefy nadgranicznej w powiatach gubińskim, rzepińskim i gorzowskim³⁷. Ten akt prawny nie wspomina o powiecie sulęcińskim, który jak widać skutecznie wybronił się przed włączeniem swoich gmin w obręb strefy nadgranicznej.

Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego 10 listopada 1947 r. przedłożyła MZO rozporządzenie wojewody oraz sprawozdanie z prac granicznych wraz z mapą województwa poznańskiego zawierającą linie strefy przygranicznej. Analogiczne dokumenty otrzymały instytucje, których przedstawiciele brali udział w posiedzeniach Wojewódzkiej Komisji oraz WOP. Komisja opracowała też wnioski co do ewentualnych zmian rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 22 stycznia 1937 r. Uwagi te przesłano Ministerstwu 20 listopada 1947 r.³⁸

³⁵ „Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych i Ekspozytury U.W. na odcinku ustalenia i oznaczenia pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej”, APZG, EG, 65, k. 44, to samo: APG, SPGorz, 286, k. 49.

³⁶ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Dowódcy Oddziału WOP w Krośnie Odrzańskim, Gorzów Wlkp., 16 VIII 1949 r., APZG, EG, 65, k. 97.

³⁷ „Poznański Dziennik Wojewódzki”, 1947, nr 31, poz. 375.

³⁸ „Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych i Ekspozytury U.W. na odcinku ustalenia i oznaczenia pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej”, APZG, EG, 65, k. 44–45, to samo: APG, SPGorz, 286, k. 49–51.

Do wiosny 1949 r. w sprawach strefy przygranicznej obowiązywały ustalenia poczynione w 1947 r., ale nie przedsięwzięto żadnych prac w kierunku ustawienia znaków w terenie dla poszczególnych stref. Pismem z 19 maja 1949 r. MAP wznowiło prace nad strefą przygraniczną. Z tego też powodu przedstawiciel gorzowskiej Ekspozytury odbył konferencję z dowódcą WOP w Krośnie Odrzańskim w celu omówienia spraw związanych z oznaczeniem pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej oraz ustalono termin i program posiedzenia Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych.

W odpowiedzi na majowe pismo Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego przedłożyła ministerstwu kosztorys niezbędnych prac związanych z ostatecznym oznaczeniem pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej na sumę 121 860 zł. Kwota ta nie obejmowała kosztów robocizny związanej z usypaniem kopców, oznaczających linię pasa drogi granicznej oraz zwózki i ustawienia tablic w strefie nadgranicznej. Czynności te planowano wykonać dzięki szarwarkom mieszkańców gmin czy gromad. Oznaczanie w terenie pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej mogło ruszyć dopiero po otrzymaniu na ten cel kredytów³⁹.

Zgodnie z majowym zarządzeniem MAP Ekspozytura w Gorzowie Wielkopolskim pismem z 2 lipca zawiadomiła zainteresowanych o zwołaniu na 9 lipca 1949 r. posiedzenia Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych. Tematem obrad miało być sprawozdanie z ustalania pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej oraz powołanie Wojewódzkiej Podkomisji do przeprowadzenia kontroli tych prac. Zapowiedziano także utworzenie trzech Powiatowych Komisji dla Spraw Granicznych. W planie był także punkt

³⁹ „Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych i Ekspozytury U.W. na odcinku ustalenia i oznaczenia pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej”, APZG, EG, 65, k. 45, to samo: APG, SPGorz, 286, k. 49.

dotyczący oznaczenia granicznego pasa celnego i ustalenie terminarza prac komisji⁴⁰.

Posiedzenie Wojewódzkiej Komisji odbyło się w wyznaczonym terminie⁴¹ z udziałem przedstawicieli różnych instytucji⁴². Kierownik Ekspozytury w Gorzowie Wielkopolskim, wicewojewoda poznański Jan Musiał, będący równocześnie przewodniczącym Wojewódzkiej Komisji, uznał to spotkanie za trzecie posiedzenie komisji granicznej. Już na samym początku pojawiły się wątpliwości w sprawie szerokości pasa drogi granicznej. Urzędnicy z Wydziału Pomiarów Urzędu Wojewódzkiego zastanawiali się, czy chodzi o ustawowe 15 m, czy o 25 m zapisane w regulaminie WOP, oraz czy o wyborze którejś z tych wielkości może zdecydować Wojewódzka Komisja. Przedstawiciel Ekspozytury wyjaśnił, że komisja opiera się w swojej działalności na rozporządzeniu z 1937 r. Nie zwrócono uwagi, że pas 15 m został już wcześniej ogłoszony w rozporządzeniu wojewody z 8 listopada 1947 r.

Na podstawie wymiany pism między Wydziałem Pomiarów Urzędu Wojewódzkiego a Oddziałem Spraw Specjalnych Ekspozytury z czerwca 1949 r. okazało się, że rozporządzenie wojewody poznańskiego ogłoszone w „Poznańskim Dzienniku

⁴⁰ Pismo Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. zwołujące na dzień 9 VII 1949 r. posiedzenie Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych, Gorzów Wlkp. 2 VII 1949 r., APG, SPGorz, 286, k. 1.

⁴¹ „Protokół posiedzenia Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych [...] z dnia 9 lipca 1949 r.”, maszynopis ze zmianami naniesionymi ołówkiem, tamże, k. 31–40, to samo: APG, SPGorz, 286, k. 3–11, maszynopis z uwzględnieniem zmian.

⁴² W posiedzeniu wzięli udział: dowódca Oddziału WOP w Krośnie Odrzańskim, przedstawiciele WUBP w Poznaniu, Dyrekcji Ceł w Poznaniu, Dyrekcji Dróg Wodnych w Poznaniu, Wydziału Komunikacji Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, Wydziału Pomiarów Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, Wydziału Społeczno-Politycznego i Osiedleńczego Urzędu Wojewódzkiego, Oddziału Spraw Specjalnych Ekspozytury, Dyrekcji Kolei Państwowych w Poznaniu, Dyrekcji Lasów Państwowych Okręgu Lubuskiego w Gorzowie. Spośród zaproszonych starostów z Gorzowa, Gubina i Słubic nie było tego ostatniego. Nie pojawili się także reprezentanci Dyrekcji Lasów Państwowych Okręgu Legnickiego w Zielonej Górze i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego Oddział w Poznaniu.

Wojewódzkim” opracowane zostało w myśl wytycznych MZO zawartych w okólniku nr 61/47, nieco odmiennych od otrzymanych obecnie zarządzeń MAP. Wobec powyższego rozporządzenie musiało być poprawione. Zmiany dotyczyły wyłącznie spraw związanych z oznakowaniem poszczególnych stref. Pas drogi granicznej zamiast słupów miały wytyczać kopce z ziemi o średnicy przy podstawie ok. 1 m i wysokości ok. 70 cm, pokryte darnią z umieszczonym na wierzchu pobielonym kamieniem lub cegłą. Znaki te należało rozmieszczać w ten sposób, aby osoba stojąca na linii łączącej dwa sąsiednie kopce mogła dostrzec je gołym okiem (orientacyjna odległość między kopcami: 300–500 m). Tablice informacyjne powiększono do 40 × 60 cm. Zalecano ich umieszczenie w sposób widoczny dla ludności, przede wszystkim na budynkach, drzewach itp. Dopiero gdyby w najbliższej odległości nie było odpowiedniego miejsca na umieszczenie tablicy, należało ją przytwierdzić do drewnianego słupa. Rozporządzenie to z datą 10 lipca 1949 r. zostało ogłoszone w wojewódzkim dzienniku urzędowym⁴³.

Na posiedzeniu komisji pojawiła się propozycja obwieszczenia Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego skierowanego do ludności zamieszkałej w strefie nadgranicznej. Projekt zawierał zasady regulujące kontrolę ruchu granicznego, pobyt, zamieszkanie i zachowanie się ludności w strefie nadgranicznej województwa poznańskiego (Ziemie Lubuskiej), a także opisywał pas drogi granicznej i strefę nadgraniczną. W strefie przygranicznej nie zaproponowano zmian w porównaniu do ustaleń z 1947 r., z wyjątkiem znaków granicznych wprowadzonych nowym rozporządzeniem⁴⁴. Projekt ten po akceptacji Wojewódzkiej Komisji 4 sierpnia został przesłany do MAP z prośbą

o aprobatę i zgodę na druk w liczbie 200 sztuk⁴⁵. Odpowiedź jednak nie nadchodziła, więc 5 października 1949 r. Ekspozytura ponownie wystąpiła do MAP z tą samą prośbą⁴⁶. Ostatecznie obwieszczenie nie zostało wydrukowane, gdyż ministerstwo pismem z 22 października 1949 r. nakazało wstrzymanie jego publikacji. Władze centralne projektowały wydanie własnego zarządzenia, które miało wprowadzić jednolite zasady ograniczeń w strefie nadgranicznej na obszarze całego państwa⁴⁷.

Na posiedzeniu komisji pojawiła się też kwestia pasa granicznego. Dowódca WOP, odwołując się do przedwojennego prawa, wskazał na zapisaną tam szerokość 30 km i braku zapisu o możliwości jego zwężenia. Rzecz szła o powiat sulęciński. Do tej pory brano pod uwagę włączenie do pasa gminy Słońsk z tego powiatu, ale pogranicznicy proponowali dodać dalsze gminy. Chodziło o Lemierzycę i Krzeczycę, co poparł także przedstawiciel Dyrekcji Cef. Po dłuższej debacie komisja nie podjęła decyzji, odraczając ją do chwili zbadania sprawy w terenie.

Ponadto Wojewódzka Komisja powołała skład powiatowych komisji granicznych, będący odbiciem struktury wojewódzkiej⁴⁸. Zadaniem Powiatowych Komisji dla Spraw Granicznych było przy pomocy właściwych znaków wyznaczenie w terenie linii drogi granicznej i strefy nadgranicznej. Prace te mogły być wykonane za pieniądze

⁴³ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Ministerstwa Administracji Publicznej, Gorzów Wlkp. 4 VIII 1949 r., APZG, EG, 65, k. 69.

⁴⁴ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Ministerstwa Administracji Publicznej, Gorzów Wlkp. 5 X 1949 r., tamże, k. 70.

⁴⁷ Ministerstwo Administracji Publicznej do Kierownika Ekspozytury Poznańskiego Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wlkp., Warszawa 22 X 1949 r., tamże, k. 165; Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starostów Powiatowych w Gorzowie Wlkp., Słubicach, Krośnie, Sulęcinie i Gubinie, Gorzów Wlkp. 12 XI 1949 r., APG, SPGorz, 286, k. 36.

⁴⁸ Na jej czele stanął starosta lub wicestarosta, a w jej skład weszli przedstawiciele WOP z terenu powiatu, PUBP, Powiatowego Referatu Pomiarów, Powiatowego Zarządu Drogowego, Odcinka Drogowego PKP, Oddziału Dróg Wodnych, Urzędu Celnego.

bądź też bezkosztowo, z wykorzystaniem miejscowej ludności. Wojewódzka Komisja zobowiązała starostów z Gorzowa Wielkopolskiego, Słubic i Gubina do dostarczenia na potrzeby ustawienia znaków granicznych po czterech–sześciu ludzi, sprzętu oraz czterech furmanek potrzebnych do transportu. Na obszarze województwa poznańskiego przewidywano ustawienie 145 słupów w strefie nadgranicznej, w tym 110 na skrzyżowaniach i wylotach dróg. Pozostałe miały być rozmieszczone w odległościach nie większych niż 3 km.

Powiatowe komisje miały rozpocząć pracę na wniosek Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego, a także po otwarciu na ten cel kredytów przez ministerstwo. Ustalono kolejność rozpoczęcia prac w terenie i czas ich wykonania:

- powiat gorzowski – pas drogi granicznej cztery dni, strefa nadgraniczna dwa dni;
- powiat rypiński (słubicki) – pas drogi granicznej dziesięć dni, strefa nadgraniczna pięć dni;
- powiat gubiński – pas drogi granicznej dziewięć dni, strefa nadgraniczna cztery dni.

Na wykonanie wszystkich prac w terenie przewidywano 34 dni. Jako pierwsza miała rozpocząć pracę Powiatowa Komisja w Gorzowie Wielkopolskim, która na styku powiatu przekazywała prace komisji w Słubicach, a ta podobnie gubińskiej. Kontrolę tych robót przeprowadzić miała Wojewódzka Podkomisja dla Spraw Granicznych, powołana przez Wojewódzką Komisję, rozpoczynającą swoje prace po ukończeniu robót przez pierwszą Powiatową Komisję. W skład Wojewódzkiej Podkomisji weszli: przedstawiciel Ekspozytury jako przewodniczący oraz przedstawiciele WOP z Krosna Odrzańskiego, WUBP, Wydziału Pomiarów Urzędu Wojewódzkiego, Dyrekcji Cef w Poznaniu.

Postulowane przez Wojewódzką Komisję dla Spraw Granicznych przyłączenie kolejnych gmin powiatu sulęcińskiego do strefy granicznej napotkało trudności. Do strefy tej została włączona gmina Krzeszyce, ale

nie było map z wykreślonymi granicami gminy ani też urzędnicy gminni nie wiedzieli, dokąd sięga ich władza. Ostatecznie w siedzibie powiatu ustalono, że w skład pasa granicznego oprócz gminy Słońsk i Krzeszyce wejda: gmina Torzym (Toruń Lubuski) i gmina wiejska Sulęcín. Ponieważ ta ostatnia otaczała miasto Sulęcín, więc pozostała kwestia włączenia lub wyłączenia ze strefy samego miasta. Decyzję w tej sprawie pozostawiono Ekspozyturze Urzędu Wojewódzkiego⁴⁹. Jednak we wniosku starostwa z 9 sierpnia o włączenie terenów do pasa granicznego gmina wiejska i miejska Sulęcín nie znalazła się. Władze powiatowe uważały, że pozostawienie ich poza tym pasem pozwoli na lepszy, wszechstronny rozwój miasta i jego najbliższego zaplecza. Koncepcja ta miała poparcie Komitetu Powiatowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) oraz Powiatowej Rady Narodowej⁵⁰. Natomiast władze wojewódzkie twierdziły, że aby uzyskać trzydziestokilometrowy pas graniczny w powiecie sulęcińskim należało wcielić gminy ustalone na początku sierpnia wraz z miastem Sulęcín⁵¹. Podobnego zdania były WOP⁵². Sprawa pasa we wspomnianym powiecie jeszcze we wrześniu 1949 r. nie była rozstrzygnięta⁵³. Dopiero 4 października Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego uznała, że ustalenia z 1947 r. nie odpowiadają wymogom prawa i aby uzyskać właściwą szerokość pasa granicznego

⁴⁹ „Sprawozdanie z podróży służbowej Oddziału Spraw Specjalnych [Ekspozytura]”, Gorzów Wlkp. 6 VIII 1949 r., APZG, EG, 65, k. 78–79.

⁵⁰ Starosta Powiatowy Sulęciński do Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego Poznań, Wydział Ogólno-Administracyjny w Gorzowie Wlkp., Sulęcín 9 VIII 1949 r., tamże, k. 93; M. Stefaniak, *Działalność aparatu*, s. 51.

⁵¹ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Dowódcy Oddziału WOP w Krośnie Odrz., Gorzów Wlkp. 16 VIII 1949 r., APZG, EG, 65, k. 97–98. Miasto Sulęcín leży 33 km od granicy, a więc poza wymogiem ustawy.

⁵² Wojsko Polskie. Jednostka wojskowa 1796 do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp., 17 IX 1949 r., tamże, k. 104.

⁵³ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Dowódcy Oddziału WOP w Krośnie Odrz., Gorzów Wlkp. 8 IX 1949 r., tamże, k. 103.

należy włączyć gminy Słońsk, Krzeszyce, Torzym i Sulęcín wraz z miastem⁵⁴.

W połowie października 1949 r. Wojewódzka Komisja poruszyła sprawę pasa granicznego w powiecie krośnieńskim. Komisja zapowiedziała wystąpienie do MAP z wnioskiem o włączenie do niego także gminy Nietkowice, leżącej nad Odrą. Była to konsekwencja uchwały podjętej 9 lipca przez Wojewódzką Komisję⁵⁵. Powiat nie przylegał do granicy państwa, tylko do powiatów nadgranicznych, więc nie było potrzeby umieszczenia go w całości w pasie granicznym. Gmina Nietkowice znajdowała się poza strefą 30 km, więc tym bardziej nie było podstaw do jej włączenia w skład pasa granicznego. W tym przypadku przywołano artykuł 10 obwieszczenia ministra spraw wewnętrznych z 22 stycznia 1937 r., mówiący o rozszerzeniu pasa granicznego ze względu na bezpieczeństwo i ochronę granic. Posunięcie to tłumaczono potrzebą kontroli celnej i wojskowej przepływającej przez powiat krośnieński rzeki Odry, po której poruszały się zagraniczne statki⁵⁶. Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego w tej sprawie formalnie złożyła 10 listopada 1949 r. wniosek do ministerstwa⁵⁷, ale Warszawa do momentu druku obwieszczenia wojewody o zasięgu pasa granicznego nie odpowiedziała.

Powiatowe Komisje dla Spraw Granicznych i oznaczenie strefy przygranicznej

Impulsem do tworzenia zapowiadanych Powiatowych Komisji dla Spraw Granicznych były wizyty przedstawiciela Ekspozytury w poszczególnych powiatach. On to nakazywał ich powołanie, a także wskazywał na najważniejsze zagadnienia związane ze sprawami granicznymi, jak zabezpieczenie ludzi do prac ziemnych, pozyskanie słupów pod tablice i ich zabezpieczenie przed gniciem. W Słubicach konferencja z udziałem wysłannika gorzowskiej Ekspozytury miała miejsce 9 września, dzień później w Gubinie, a 12 września w Gorzowie Wielkopolskim⁵⁸.

Jako pierwsza zebrała się 13 września 1949 r. Powiatowa Komisja w Słubicach. Od razu pojawiły się trudności z wyznaczeniem strefy przygranicznej. Przedstawiciel WOP zwrócił uwagę, iż granica państwa nie jest ostatecznie wytyczona i nie wiadomo, gdzie biegnie linia graniczna. Od niej bowiem uzależniony był przebieg drogi granicznej. W tej sytuacji wopiści zaproponowali przyjęcie brzegu rzeki Odry jako linii granicznej. Stwierdzono ponadto, że w kilku miejscowościach teren jest podmokły i trudno będzie tam poprowadzić pas drogi granicznej oraz usypać kopce graniczne. Wskazywano, że powiat ma 70 km do wytyczenia, a to wymaga czasu i w ciągu dziesięciu dni nie da się tego zrobić. Prace miały być prowadzone przy pomocy „akcji społecznej”, a Ekspozytura zapewniała powiatowi tylko słupy, tablice i wapno do bielienia kopców granicznych⁵⁹.

⁵⁴ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Wydziału Osiedleńczego w gmachu, Gorzów Wlkp. 4 X 1949 r., tamże, k. 129.

⁵⁵ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Ministerstwa Administracji Publicznej, Gorzów Wlkp. 7 I 19[50] r., APZG, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej [dalej: PWRN], 7613, k. 205.

⁵⁶ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Poznaniu do Ministerstwa Administracji Publicznej, Gorzów Wlkp. 15 X 1949 r., APZG, EG, 65, k. 157–160; Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starostw Powiatowych w Gorzowie Wlkp., Słubicach, Krośnie, Sulęcín i Gubinie, Gorzów Wlkp. 12 XI 1949 r., APG, SPGorz, 286, k. 35.

⁵⁷ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Ministerstwa Administracji Publicznej, Gorzów Wlkp. 10 XI 1949 r., APZG, EG, 65, k. 171.

⁵⁸ „Sprawozdanie [przedstawiciela Ekspozytury] z konferencji w sprawach granicznych w starostwie pow. Słubice w dniu 9 września”, tamże, k. 80; „Sprawozdanie [przedstawiciela Ekspozytury] z podróży służbowej do starostw powiatowych w Słubicach i Gubinie w sprawach granicznych”, Gorzów Wlkp. 12 IX 1949 r., tamże, k. 81; „Sprawozdanie [przedstawiciela Ekspozytury] z konferencji w sprawach granicznych odbytej w Starostwie Powiatowym Gubińskim w dniu 10 września 1949 r.”, tamże, k. 82; „Sprawozdanie [przedstawiciela Ekspozytury] z przeprowadzonej konferencji w sprawach granicznych odbytej w Starostwie Pow. Gorzowskiego”, Gorzów Wlkp. 12 IX 1949 r., tamże, k. 83.

⁵⁹ „Protokół” [pierwszego posiedzenia Powiatowej Komisji Granicznej w Słubicach z 13 IX 1949], tamże, k. 116–118.

19 września odbyło się zebranie Powiatowej Komisji w Gubinie. Tematem obrad były problemy z wyznaczeniem pasa drogi granicznej, podobne jak w powiecie wcześniej wzmiankowanym. Poprowadzenie drogi granicznej w miarę suchym terenem powodowało odcięcie rolników od łąk położonych między pasem drogi granicznej a rzeką Nysa Łużycka. Komisja miała poważny problem do rozwiązania, polegający na uwzględnieniu ochrony granicy państwowej i interesu rolników. Poruszano także sprawę oznaczenia pasa drogi granicznej w mieście. Zastanawiano się, czy sypać ziemne kopce na ulicach, czy umieszczać tablice informacyjne. Kwestię tę pozostawiono nierozstrzygniętą, licząc na decyzję Ekspozytury⁶⁰.

W przypadku powiatu gorzowskiego posiedzenie komisji miało miejsce 29 września i było poświęcone kwestiom technicznego oznakowania strefy nadgranicznej. Sprawę kosztów, dostarczenia ludzi, sprzętu i furmanek pozostawiono w gestii starosty. Przewidywano, że roboty terenowe potrwać sześć dni⁶¹.

W październiku 1949 r. w zainteresowanych powiatach prowadzono prace przygotowawcze związane z wytyczaniem pasa drogi granicznej. Już 8 października w powiecie gubińskim doraźna komisja złożona ze starosty i pracownika starostwa oraz przedstawiciela WOP dokonała objazdu mającego na celu zapoznanie się z warunkami terenowymi. Stwierdzono, że w kilku miejscowościach usytuowanych w pasie drogi granicznej znajdowały się różne budynki przeznaczone do rozbiórki lub remontu. Dotyczyło to wsi Późna, Sadzarzewice, Budoradz oraz miast Kostrzyn i Gubin⁶².

W trakcie tych prac 7 listopada 1949 r. wojewoda poznański wydał obwieszczenie o zasięgu pasa granicznego na obszarze województwa poznańskiego, które ukazało się drukiem 25 listopada. Pas objął w całości powiaty gorzowski, rzepiński i gubiński, a także prawie cały powiat krośnieński, z wyłączeniem tylko gminy Nietkowice. Ponadto w skład pasa granicznego z powiatu sulęcińskiego weszły gminy wiejskie Słońsk, Krzeczyce, Torzym i Sulęcín oraz miasto Sulęcín⁶³.

Z początkiem września starostwa przystąpiły do zamawiania na koszt Ekspozytury słupów w pobliskich nadleśnictwach lub tartakach⁶⁴. Zakupiono 145 słupów pod tablice dla oznaczenia pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej oraz 20 tablic informujących o pasie drogi granicznej. Te ostatnie miały pojawić się tylko w tych miejscach, gdzie usypanie kopców będzie niemożliwe. Ponadto poprzez MAP zamówiono 152 tablice dla strefy nadgranicznej⁶⁵. Zdaniem ministerstwa znaki z napisem „Strefa Nadgraniczna”, wyrabiane w Gdańsku, miały dotrzeć do Gorzowa Wielkopolskiego w pierwszych dniach listopada⁶⁶. Ostatecznie trafiły do zainteresowanych starostw dopiero na przełomie listopada i grudnia⁶⁷.

⁶⁰ „Poznański Dziennik Wojewódzki”, 1949, nr 38, poz. 900.

⁶¹ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starosty Powiatowego w Gubinie, Gorzów Wlkp. [7] IX 1949 r., APZG, EG, 65, k. 105; Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starosty Powiatowego w Ślubicach, Gorzów Wlkp. 7 IX 1949 r., tamże.

⁶² Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starostów Powiatowych w Gorzowie Wlkp., Ślubicach, Gubinie, Krośnie, Sulęcínie, Gorzów Wlkp. 12 XI 1949 r. (wersja w otółku), APZG, EG, 65, k. 175–178, to samo: APG, SPGorz, 286, k. 35–37 (maszynopis).

⁶³ Ministerstwo Administracji Publicznej do Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego w Gorzowie Wlkp., Warszawa 28 X 1949 r., APZG, EG, 65, k. 173.

⁶⁴ Starostwo Powiatowe Gorzowskie, kwituje odbiór tablic, Kostrzyn 28 XI 1949 r., APZG, PWRN, 7613, k. 283; Starostwo Powiatowe Rzepińskie w Ślubicach, „Pokwitowanie”, Ślubice 29 XI 1949 r., tamże, k. 284; Zarząd Gminy w Cybince pow. rzepińskiego, „Pokwitowanie”, Cybinka 29 XI 1949 r., tamże, k. 285; „Sprawozdanie Ob. Krauze Janusza z prac Oddziału Spraw Specjalnych z podróży służbowej w dniu od 28 do 30 listopada 1949 r.”, tamże, k. 286; Sprawozdanie Ekspozytury w Gorzowie Wlkp z 5 I 1950 r., tamże, k. 202; Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. kwituje

⁶⁰ „Protokół z odbytego posiedzenia Powiatowej Komisji dla sprawy oznaczenia pasa drogi granicznej i linii strefy nadgranicznej [w Gubinie] odbytego w dniu 19 września 1949 r.”, tamże, k. 119–120.

⁶¹ „Protokół z posiedzenia Powiatowej Komisji dla oznaczenia pasa drogi granicznej i linii strefy nadgranicznej odbytego w Starostwie Powiatowym w Gorzowie Wlkp. w dniu 29 września 1949 r.”, APG, SPGorz, 286, k. 33.

⁶² „Sprawozdanie z objazdu pasa drogi granicznej w powiecie gubińskim w dniu 8 października 1949 r.”, APZG, EG, 65, k. 134–135.

W połowie października Wojewódzka Komisja dla Spraw Granicznych uznała stan zaawansowania prac za na tyle daleki, że widziała możliwość ich ukończenia z końcem listopada 1949 r. Nieco później, 28 października 1949 r., MAP wydało zarządzenie nakazujące zakończenie prac przygranicznych do 5 grudnia tego roku⁶⁸. Niestety z powodu braku tablic informacyjnych narzucony termin był niemożliwy do realizacji, więc Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego zawiadomiła ministerstwo, że do tego czasu roboty nie będą wykonane⁶⁹.

W celu przyspieszenia prac Powiatowych Komisji i z uwagi na krótki już termin wykonania robót Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego zarządziła równoczesne prace terenowe w Gorzowie Wielkopolskim i Gubinie, pomijając uchwały Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych w tej sprawie. Ekspozytura poinstruowała, że w pierwszej kolejności należało ustalić w terenie i nanieść na mapy sztabowe punkty, w których zostaną usypane kopce w pasie drogi granicznej lub ustawione tablice w strefie nadgranicznej. Zalecono, aby wszelkie sporne kwestie związane z wyznaczeniem strefy przygranicznej Powiatowe Komisje uzgadniały we własnym zakresie z miejscowymi placówkami WOP⁷⁰.

Chociaż powyższe pismo wpłynęło do starostwa gorzowskiego 15 listopada, to dopiero 29 listopada zebrała się Powiatowa Komisja dla Spraw Granicznych i to na ustne polecenie Ekspozytury przekazane

dzień wcześniej⁷¹. Zwłoka ta wynikała z faktu, iż czekano na otrzymanie tablic informacyjnych. Komisja do prac przy sypaniu kopców granicznych i stawianiu tablic zamierzała wykorzystać robotników z zakładów wskazanych przez burmistrza Kostrzyna. Prace w terenie miały ruszyć następnego dnia⁷². 30 listopada cała Powiatowa Komisja stawiała się w Kostrzynie. Pojawiło się też dziewięciu pracowników fizycznych zorganizowanych przez Zarząd Miejski i wszyscy oni wraz z dwukonną podwodą dostarczoną przez gromadę Dąbroszyn przystąpili do prac na styku z województwem szczecińskim. W ciągu trzech dni usypano 32 kopce wyznaczające pas drogi granicznej oraz umieszczono sześć tablic informujących o drodze granicznej na terenie Kostrzyna. Począwszy od 3 grudnia przez kolejne trzy dni ustawiono słupy z tablicami informującymi o strefie nadgranicznej. Tym razem podwozy dostarczyły gromady Warniki i Dąbroszyn. Przy oznaczeniu strefy nadgranicznej z otrzymanych 30 tablic zużyto jedynie 12, dalsze dwie zarezerwowano na poprawkę prac⁷³.

Drugie posiedzenie Powiatowej Komisji dla Spraw Granicznych w Słubicach miało miejsce 30 listopada w pełnym składzie. Członkowie Komisji nie wykazywali chęci udziału w jej pracach, wskazywali, że jest koniec roku i każdy z nich ma swoje obowiązki, a udział w pracach terenowych potrwa dziesięć dni. Ustalono, że wzorem sąsiednich powiatów w mieście

odbiór 152 tablic nadesłanych przez Emalierską Spółdzielnię Pracy „Emalia” w Gdańsku, Gorzów Wlkp. 2 XII 1949., APZG, EG, 65, k. 185.

⁶⁸ Ministerstwo Administracji Publicznej do Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego w Gorzowie Wlkp., Warszawa 28 X 1949 r., APZG, EG, 65, k. 173.

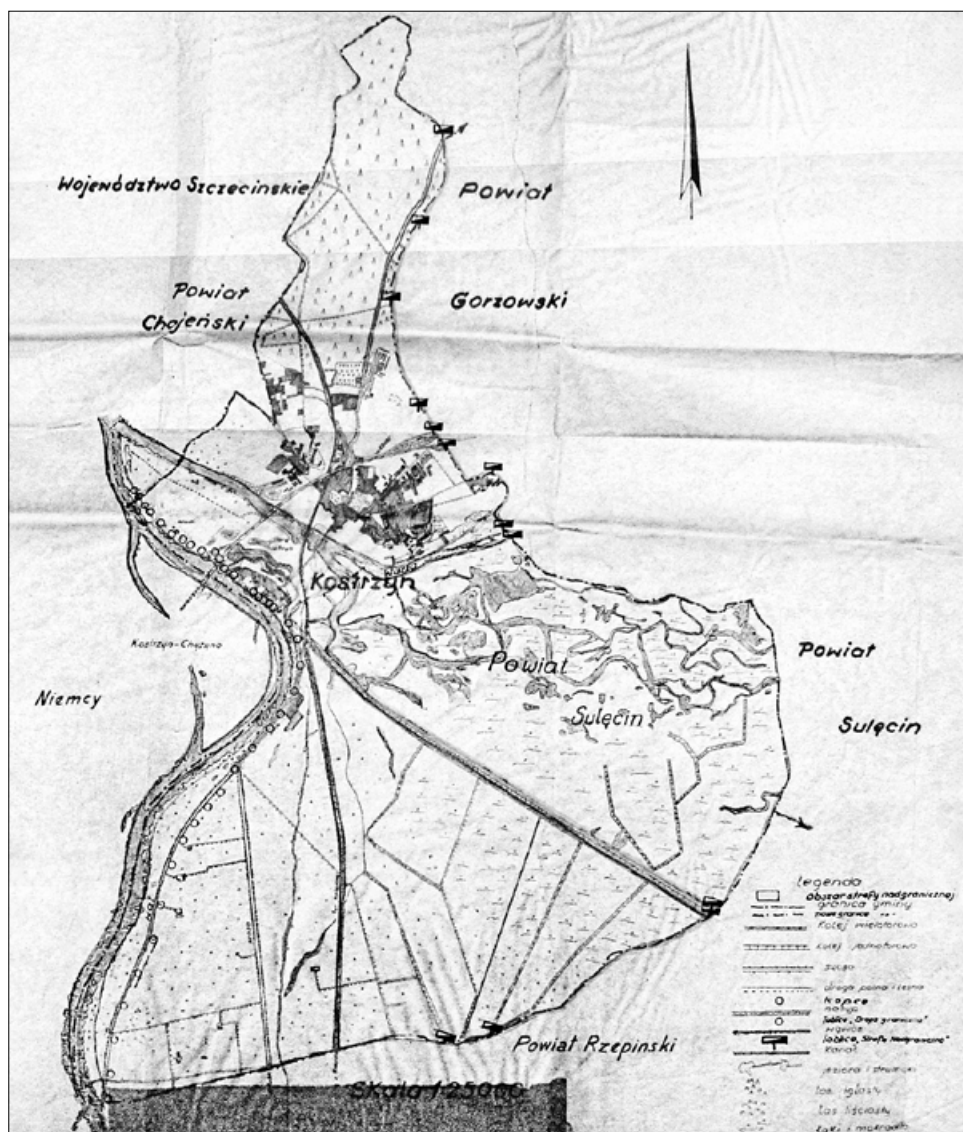
⁶⁹ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Ministerstwa Administracji Publicznej, Gorzów Wlkp. 12 XI 1949 r., tamże, k. 174.

⁷⁰ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starostów Powiatowych w Gorzowie Wlkp., Słubicach, Gubinie, Krośnie, Sulęcinie, Gorzów Wlkp. 12 XI 1949 r., APZG, EG, 65, k. 175–178 (wersja w ołówku), to samo: APG, SPGorz, 286, k. 35–37 (maszynopis).

⁷¹ „Sprawozdanie z działalności Powiatowej Komisji dla oznaczenia pasa i strefy nadgranicznej”, Gorzów Wlkp. 19 XII 1949 r., APG, SPGorz, 286, k. 55 (rękopis), to samo: APZG, PWRN, 7613, k. 259 (maszynopis).

⁷² „Protokół z posiedzenia Powiatowej Komisji dla oznaczenia pasa drogi granicznej i linii nadgranicznej odbytego w Starostwie Powiatowym w Gorzowie Wlkp. w dniu 29 listopada 1949 r.”, APG, SPGorz, 286, k. 39, to samo: APZG, PWRN, 7613, k. 261–262.

⁷³ „Protokół z prac Powiatowej Komisji dla spraw granicznych z dnia 30.11.1949 r. przy wytyczeniu pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej w powiecie gorzowskim”, APG, SPGorz, 286, k. 41–47, to samo: APZG, PWRN, 7613, k. 263–266; „Sprawozdanie z podróży służbowej do Kostrzyna w sprawie pasa granicznego i strefy nadgranicznej w dniu 6 grudnia 1949 r.” [delegata Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego], APZG, PWRN, 7613, k. 281–182.

Ryc. 2. Przebieg pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej w gminie Kostrzyn, pow. gorzowski z umiejscowieniem kopców i tablic informacyjnych w 1950 r.

Źródło: Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim, Starostwo Powiatowe Gorzowskie, 286, k. 95: Mapa poglądowa Gminy Miejskiej Kostrzyn Pow. Gorzowski Woj. Poznańskie. Skala 1:25 000

Słubice kopców nie będzie, za to pojawiają się tablice informacyjne. Postanowiono zamknąć dla ruchu jeden kilometr szosy biegnącej pasem drogi granicznej w gromadzie Urząd i wyznaczyć nowy jej bieg poza pasem. Pojawił się także postulat sypania kopców jednocześnie z obu stron powiatu,

co miało przyspieszyć prace. Komisja zdawała sobie sprawę, że termin zakończenia prac określony na 5 grudnia nie będzie dotrzymany⁷⁴.

⁷⁴ „Protokół. Dnia 30 listopada 1949 r. w gmachu Starostwa Powiatowego w Słubicach o godz. 13-ej odbyło się drugie posiedzenie Powiatowej Komisji Granicznej”, APZG, PWRN, 7613, k. 290–291.

Na terenie powiatu rzepińskiego faktyczne prace rozpoczęto 10 grudnia, zaczynając od ostatniego kopca pasa drogi granicznej i tablicy strefy nadgranicznej na terenie powiatu gorzowskiego. Przez tydzień Powiatowa Komisja pracowała w zdekompletowanym składzie, obejmującym tylko dwóch mierniczych i jednego referenta. W tym czasie wykonano prace na odcinku około 30 km, usypując 71 kopców. Ludzie wyznaczeni w ramach szarwarków nie byli do dyspozycji Komisji w każdej chwili, dlatego kopce usypywali mierniczkowie, co znacznie opóźniało prace. Z powodu warunków topograficznych kopce nie zawsze umieszczano w odległości 15 m od linii granicznej, komisja wiedziała, że tereny te są zalewane i przez to niedostępne dla WOP. Już 9 grudnia komisja postanowiła, że kopce będą lokalizowane na drodze przyległej do wału ochronnego, wzdłuż którego wyznaczano pas drogi granicznej, ale i tutaj pojawiły się trudności. Na odcinku Nowy Lubusz–Słubice przy wale ochronnym w pasie drogi granicznej biegła droga, która była użytkowana przez miejscową ludność, co utrudniało sypanie kopców. Zakładano, że prace nad wyznaczeniem strefy przygranicznej w powiecie zakończą się 10 stycznia 1950 r.⁷⁵

Gubińska Powiatowa Komisja dla Spraw Granicznych w obecności sekretarza Komitetu Powiatowego PZPR zebrała się 30 listopada. Zadecydowano, że prace nad wyznaczeniem pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej rozpoczną się w dniu następnym od ustalenia punktów stycznych z powiatem żarskim, w gromadzie Mielno. Jednak na spotkaniu najwięcej miejsca poświęcono zasadom funkcjonowania miasta Gubiny w ramach strefy przygranicznej⁷⁶.

W powiecie gubińskim prace terenowe rozpoczęto 1 grudnia, powiadamiając

o tym starostwo w Żarach, należące do województwa wrocławskiego. Komisja gubińska jako znacznik usypała jeden kopiec na terenie powiatu żarskiego. W czasie prac terenowych nie wszyscy członkowie Komisji brali w nich aktywny udział, a do tego pojawiły się kwestie sporne odkładane do rozstrzygnięcia przez Wojewódzką Podkomisję. Problemów do rozwiązania było sporo. W gromadzie Markosice pas drogi granicznej biegł lasem, w gromadzie Późno przez niezamieszkałe budynki oraz przez jedno prosperujące gospodarstwo. W Gubinie odcinek pasa drogi granicznej pokrywał się z zasiekami z drutu kolczastego, w innym miejscu skarpa odchodziła na 150 m od koryta rzeki, a więc pas drogi granicznej musiał biec z dala od obowiązujących wytycznych. Pojawiły się trudności z poprowadzeniem pasa drogi granicznej przy ujściu Nysy do Odry, w innych miejscach linia drogi granicznej szła polami uprawnymi. Wszelkie roboty przewidywano zakończyć 20 grudnia, przekazując punkty styczne starostwu rzepińskiemu. Po zakończeniu prac terenowych w starostwie gubińskim pozostało ok. dwudziestu niewykorzystanych słupów i około dziesięciu tablic „Strefa Nadgraniczna”, które planowano przekazać starostwu rzepińskiemu⁷⁷.

Po zakończeniu robót związanych z oznakowaniem pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej Wojewódzka Podkomisja dla Spraw Granicznych przystąpiła do ich sprawdzania. Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego pismem z 16 grudnia 1949 r. zwróciła się do Dowództwa WOP w Krośnie Odrzańskim, Wydziału Pomiarów Urzędu Wojewódzkiego, WUBP i Dyrekcji Ceł w Poznaniu o wydelegowanie swoich przedstawicieli do Podkomisji. Ta została powołana na mocy decyzji Wojewódzkiej Komisji z 9 lipca i miała

⁷⁵ „Sprawozdanie z podróży służbowej do Słubic w dniu 18 XII 1949 r.” [przedstawicieli Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego], tamże, k. 267–268.

⁷⁶ „Protokół z posiedzenia Powiatowej Komisji dla Spraw Granicznych w Gubinie, odbytej w dniu 30 XI 1949 r.”, tamże, k. 188–190, to samo: tamże, k. 207–210, 222–225.

⁷⁷ „Sprawozdanie z podróży służbowej do Gubina i Słubic w dniach 18–19 XII 1949 r.” [przedstawicieli Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego], tamże, k. 271–272.

rozpocząć prace 20 grudnia przez stawienieństwo się w gorzowskiej Ekspozyturze, skąd udała się w teren⁷⁸.

Wojewódzka Podkomisja w większości zaaprobowwała zaproponowane przez Powiatowe Komisje dla Spraw Granicznych oznaczenia strefy przygranicznej. Jednak gdzieś wprowadziła zmiany. Na terenie starej twierdzy Kostrzyn zalecono zastąpienie kopców tablicami z napisem „Droga Graniczna”. Zwrócono uwagę, że należałoby wszystkie kopce graniczne oznaczyć kolejnymi numerami i sporządzić dla każdego z nich opis topograficzny. Na odcinku od Górzycy do Słubic włącznie stwierdzono uchybienia w formowaniu kopów granicznych, gdyż nie posiadały one dostatecznie umocowanych kamieni oraz nie wszystkie były okryte darnią. W gromadzie Późno i Sadzarzewice (pow. gubiński) należało usypać dodatkowe kopce, aby poprawić bieg linii pasa drogi granicznej. Podkomisja zaleciła także ustawienie dwóch dodatkowych tablic po obu stronach rzeki Warty przy wlocie jej do strefy nadgranicznej.

W Słubicach i Gubinie podkomisja dokonała korekty ulic zaliczanych do pasa drogi granicznej, a w kilku innych miejscowościach podjęto podobne działania w stosunku do lokalnych dróg. W kilku miejscach podkomisja opowiedziała się za rozebraniem opuszczonych budynków znajdujących się w pasie drogi granicznej w celu zapewnienia lepszej widoczności dla żołnierzy WOP strzegących granicy państwa.

Wojewódzka Podkomisja, kończąc swoje prace 23 grudnia 1949 r. stwierdziła, że pas drogi granicznej na całym odcinku województwa poznańskiego (Ziemi Lubuskiej) powinien być oczyszczony z zarośli, suchych traw, krzewów, wikliny, drzew oraz wszelkich zabudowań tak gospodarczych, jak i mieszkalnych, ażeby ułatwić obchód służbie granicznej. Pomimo pewnych

mankamentów Wojewódzka Podkomisja wysoko oceniła sposób i jakość wykonanych prac związanych z oznaczeniem strefy przygranicznej, uznając jednocześnie, że wszelkie prace graniczne powinny zostać zakończone z dniem 10 stycznia 1950 r.⁷⁹

Oczekiwania te nie zostały zrealizowane, gdyż pismem z 11 stycznia 1950 r. gorzowska Ekspozytura ponaglała starostwa w sprawie ostatecznego oznaczenia strefy przygranicznej na obszarze Ziemi Lubuskiej i na 25 stycznia wyznaczyła nieprzekraczalny termin nadesłania sprawozdań. Do nich należało dołączyć szkice sytuacyjne wykonane przez referaty pomiarów z naniesionymi punktami rozmieszczenia kopców czy tablic w pasie drogi granicznej i tablic w strefie nadgranicznej. Do tego dochodziły wzory druków, które starostowie wprowadzili dla egzekwowania przepisów dotyczących wspomnianych stref. Nakazano kopcom i tablicom w pasie drogi granicznej nadać numery ewidencyjne oraz sporządzić opisy topograficzne dla łatwiejszego odszukania ich miejsca na wypadek usunięcia lub zniszczenia. Ponadto starostwa miały rozliczyć się z otrzymanych słupów i tablic⁸⁰.

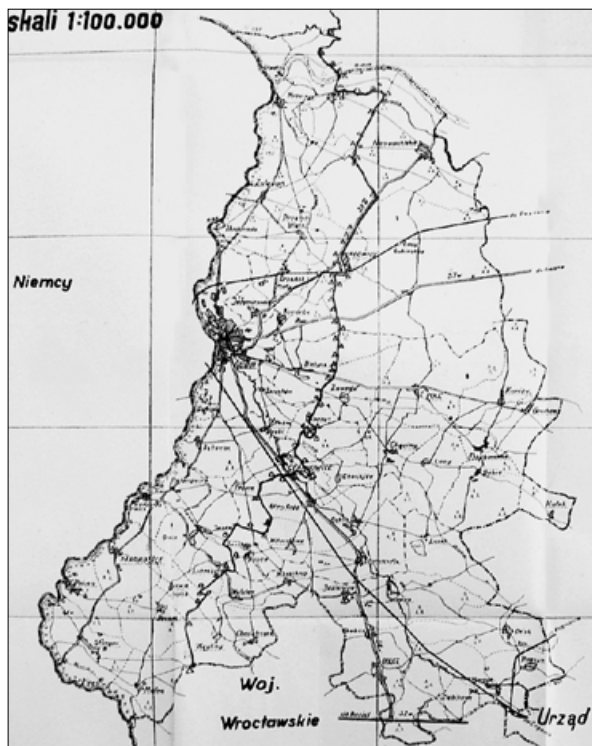
13 stycznia 1950 r. w Gorzowie Wielkopolskim zebrała się Wojewódzka Komisja dla Spraw Granicznych w prawie pełnym składzie, gdyż brakowało tylko przedstawiciela poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W trakcie obrad przyjęto sprawozdanie Wojewódzkiej Podkomisji dla Spraw Granicznych, zaaprobowano projekt zarządzenia wojewody oraz projekt instrukcji dla starostów dotyczący stosowania przepisów z rozporządzenia o granicach państwa.

Na zebraniu pojawiły się głosy mające na celu uzupełnienie postanowień

⁷⁹ „Sprawozdanie z przebiegu prac Wojewódzkiej Podkomisji dla Spraw Granicznych w dniach od 20–24 grudnia 1949 r. na terenie powiatu gorzowskiego, rzepińskiego i gubińskiego”, tamże, k. 233–238, to samo: APG, SPGorz, 286, k. 59–69.

⁸⁰ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starostów Powiatowych w Gorzowie Wlkp., Słubicach i Gubinie, Gorzów Wlkp. 11 I 1950 r., APG, SPGorz, 286, k. 93.

⁷⁸ Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. Telefogram nr 7, Gorzów Wlkp. 16 XII 1949 r., tamże, k. 277.

Ryc. 3. Przebieg pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej w pow. gubińskim z umiejscowieniem kopców i tablic informacyjnych w 1950 r. Źródło: Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze, 7613, k. 84: Powiat Gubiński mapa administracyjna i komunikacyjna w skali 1:100 000

Wojewódzkiej Podkomisji. Dyrekcja Cef postulowała umieszczenie tablicy informacyjnej „Strefa Nadgraniczna” na rzece Odrze przy wlocie do strefy nadgranicznej w miejscowości Miłów. Dyskutowano kwestię przynależności ulic do pasa drogi granicznej w Słubicach i Gubinie. Starosta rzepiński wnosił o wyłączenie z pasa drogi granicznej fragmentu wału nadrzecznego w Słubicach, który pełnił funkcję miejskiej promenady. Przeciwni temu byli wopiści, którzy wychodzili z założenia, że ważniejsze jest zabezpieczenie i ochrona granicy niż rozrywki ludności. Na zebraniu omówiono także stan prac przygranicznych w poszczególnych powiatach. Słubice przewidywały ich zakończenie do 25 stycznia, Gorzów Wielkopolski uważał

prace za ukończenie, chociaż pozostały drobne poprawki. Gubin prosił, aby ze względów oszczędnościowych w gromadzie Szydłów, położonej naprzeciw ujścia Nysy Łużyckiej do Odry, prace wykonał powiat rzepiński. Zakres robót był niewielki – na dwa dni, ale chodziło o trudność w przeprawie przez Odrę i konieczność przejazdu przez teren powiatu krośnieńskiego⁸¹.

Urzednicy Ekspozytury pod koniec stycznia 1950 r. zaczęli domagać się sprawozdań z zakończenia prac od Powiatowych Komisji dla Spraw Granicznych⁸². W przypadku starostwa rzepińskiego z początkiem lutego wystosowano pisemne ponaglenie, a pod koniec tego miesiąca przeprowadzono rozmowę telefoniczną w tej sprawie⁸³. Ostatecznie rzepińska Powiatowa Komisja sporządziła sprawozdanie ze swoich prac 23 lutego 1950 r.⁸⁴, a wcześniej, 14 lutego, komisja gubińska⁸⁵.

Przesłanie sprawozdań zamknęło etap wyznaczenia pasa drogi granicznej i strefy nadgranicznej w powiatach Ziemi Lubuskiej województwa poznańskiego. Nie oznaczało to definitywnego rozstrzygnięcia wszystkich problemów związanych z tymi strefami. W Gubinie nadal toczyły się spory o przypisanie dróg i ulic do pasa drogi granicznej, a przynależność gminy

⁸¹ „Protokół posiedzenia Wojewódzkiej Komisji dla Spraw Granicznych, odbytego dnia 13 stycznia 1950 r.”, APZG, PWRN, 7613, k. 3–9, to samo: tamże, k. 162–168, to samo: APG, SPGorz, 288, k. 305–317; M. Trojanowski, *Problemy strefy*, s. 221.

⁸² Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starostów w Gorzowie Wlkp., Słubicach i Gubinie, Gorzów Wlkp., 25 I 1950 r., APZG, PWRN, 7613, k. 85.

⁸³ „Notatka służbowa” [z rozmowy telefonicznej przeprowadzonej ze starostą powiatowym w Słubicach], [Gorzów Wielkopolski] 20 II 1950 r., tamże, k. 64; Starosta Powiatowy Rzepiński w Słubicach do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp., Słubice 23 II 1950 r., tamże, k. 67.

⁸⁴ Starosta Powiatowy Rzepiński w Słubicach do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp., Słubice 23 II 1950 r., tamże, k. 67.

⁸⁵ Starosta Powiatowy Gubiński do Ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wlkp., Gubin 14 II 1950 r., tamże, k. 70; M. Trojanowski *Problemy strefy*, s. 225–226 – tam omyłkowo podano, że starostwo otrzymało 54 tablice i je ustawiono na linii strefy nadgranicznej, w źródle 64 sztuki.

Nietkowice do pasa granicznego wciąż była niezafatwiona⁸⁶.

Władze polskie, budując na Ziemi Lubuskiej system pograniczny, sięgnęły do przedwojennych polskich rozwiązań, nieco je modernizując poprzez zwiększenie szerokości pasa drogi granicznej, strefy nadgranicznej i pasa granicznego. Proces ten odbywał się powoli, trwał od późnej wiosny 1946 do początku 1950 r. W tym czasie prace koncepcyjne, prawne i terenowe były przerywane, wznawiane i zmieniane.

Wyraźnie widać różnice w podejściu do strefy przygranicznej w urzędach ministerialnych, WOP i organach administracji terenowej. Władze centralne stały na gruncie prawa przedwojennego, wojsko starało się rozciągnąć te przepisy do granic możliwości prawnych, a nawet czasami je przekraczać. Natomiast władze lokalne, wykonując zarządzenia ministerstw, traktowały prawne obostrzenia w strefie przygranicznej jako element ograniczający rozwój swojego regionu pod względem gospodarczym i demograficznym. ■

Bibliografia

- Ciok S., *Pogranicze polsko-niemieckie. Problemy współpracy transgranicznej*, Wrocław 2004.
- Dominiczak H., *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945–1948*, Warszawa 1971.
- Dziki T., *Podziały administracyjne Polski w latach 1944–1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XIX w.*, „Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość”, 10, 2013, s. 433–450.
- Grochowski L., *Ewolucja prawa ochrony granic Polski w XX–XXI wieku*, „Zeszyty Prawnicze”, 11, 2011, 3, s. 125–150.
- Jaworski M., *Na piastowskim szlaku. Działalność Ministerstwa Ziem Odzyskanych w latach 1945–1948*, Warszawa 1973.
- Ławski J., *Ochrona granic Polski Ludowej 1945–1948*, Warszawa 1974.
- Magierska A., *Ziemie zachodnie i północne w 1945 roku. Kształtowanie się podstaw polityki integracyjnej państwa polskiego*, Warszawa 1978.
- Majer T.T., *Kształtowanie się modelu zarządu Ziem Odzyskanych w latach 1944–1945*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2018, 42, s. 389–402.
- Mordawski H., *Ziemie Odzyskane 1945–1956*, Brzeźnia Łąka 2015.
- Oseńkowski Cz., *Pogranicze polsko-niemieckie w okresie stalinowskim*, w: *Ziemie Zachodnie i Północne Polski w okresie stalinowskim*, red. Cz. Oseńkowski, Zielona Góra 1999.
- Oseńkowski Cz., *Ziemie Odzyskane w latach 1945–2005. Społeczeństwo, władza, gospodarka*, Zielona Góra 2006.
- Oseńkowski Cz., *Związki Wielkopolski z Ziemią Lubuską w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej*, w: *Wielkopolska i... nie tylko*, red. K. Białecki i in., Poznań 2018.
- Prochwicz J.R., *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1965. Wybrane problemy*, Piotrków Trybunalski 2017.
- Rybicki H., *Powstanie i działalność władzy ludowej na zachodnich i północnych obszarach Polski 1945–1949*, Poznań 1976.
- Samoliński O., *Podziały administracyjne Polski Zachodniej i Północnej w latach 1795–1950*, „Rocznik Lubuski”, 10, 1978, s. 47–89.
- Stefaniak M., *Działalność aparatu represji na zachodnim pograniczu Polski w latach 1945–1950*, Szczecin 2008.
- Szczegóła H., *Przeobrażenia ustrojowo-społeczne na Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1947*, Poznań 1971.
- Trojanowski M., *Problemy strefy nadgranicznej w aktach Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze*, „Studia Zachodnie”, 15, 2013, s. 219–228. ■

⁸⁶ „Protokół z odbytej konferencji w dniu 3 VI 1950 r. w Prezydium Powiatowego Rady Narodowej w Gubinie [...] celem omówienia spraw granicznych na terenie powiatu gubińskiego”, APZG, PWRN, 7613, k. 15; Urząd Wojewódzki Poznański. Wydział Komunikacyjny do Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Poznaniu, Poznań maj 1950 r., tamże, k. 18; Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Starosty

Powiatowego w Gubinie, Gorzów Wlkp. 24 IV 1950, tamże, k. 20; „Protokół z odbytej konferencji w dniu 13 marca 1950 r. o godz. 10-tej w Starostwie Powiatowym Gubińskim w sprawach granicznych”, tamże, k. 27; Urząd Wojewódzki Poznański. Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Ministerstwa Administracji Publicznej w sprawie gminy Nietkowice, Gorzów Wlkp. 23 II 1950 r., tamże, k. 57.

Delimitation of a border road, state border zone, and a border area in Poznań Voivodeship (1946–1950)

Summary

The study regards lands upon the middle course of the Oder River (Lubusz Land) annexed by Poland in 1945. The Polish authorities relied on pre-war laws while forming a border protection system in borderland districts. The strip of the border road measured 15 meters, the frontier zone was from 2 to 6 kilometres, and the frontier strip was 30 kilometres wide. The Ministry of Recovered Territories began to mark out the zones in May 1946. However, the laws have changed before the completion of the work. In October 1947, the Voivodeship Commission of Borderlands was appointed. It subsequently

established three district commissions. In September 1949, district commissions in Gorzów Wielkopolski, Słubice, and Gubin began marking out the frontier zone by placing mounds marking the border road and erecting poles with signs. The fieldwork finished in February 1950, yet disputes concerning particular roads and streets allocation to the strip of the border road were still ongoing. The process of marking out the frontier zone proceeded slowly, lasting from the late spring of 1946 to the beginning of 1950, and involved intermittent and alternating conceptual, legal, and field works. ■

Zbigniew Zyglewski – historyk, doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania koncentrują się na przemianach krajobrazu, problematyce osadnictwa, geografii i struktury Kościoła. Szczególne miejsce zajmuje tematyka związana ze śródlądowymi drogami wodnymi (*Droga wodna Śląsk–Bałtyk 1919–1926*, w: „*Zanim zbudowano Gdynię...*” *Wpływ odrodzenia państwa w 1918 roku na procesy modernizacyjne ziem polskich*, Toruń 2020; *Zabiegi o połączenie wodne Warty z Gopłem (do 1937 r.)*, „*Polonia Maior Orientalis*”, t. 9, 2022) i problematykę granic państwowych (*Polskie znaki graniczne na granicy polsko-radzieckiej z lat 1946–1949*, w: *Granice i pogranicza*, Białystok 2019; *Ochrona granicy państwowej na odcinku bieszczadzkiem w latach 1945–1951*, w: *Bezpieczeństwo granic – granice bezpieczeństwa*, Warszawa 2023). (zbzyglew@ukw.edu.pl)

Zbigniew Zyglewski – historian, PhD with habilitation, professor at the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. He is interested in landscape changes, settlement networks, the Catholic Church's geography and its hierarchy. His field of expertise is inland water transport routes and state borders changing over time. He recently published: “*Droga wodna Śląsk–Bałtyk 1919–1926*” [Water route from Silesia to the Baltic Sea 1919–1926], in: „*Zanim zbudowano Gdynię...*” *Wpływ odrodzenia państwa w 1918 roku na procesy modernizacyjne ziem polskich* (Toruń, 2020); “*Zabiegi o połączenie wodne Warty z Gopłem (do 1937 r.)*” [Attempts at connecting Warta River with Lake Gopło (before 1937)], *Polonia Maior Orientalis*, 9 (2022); “*Polskie znaki graniczne na granicy polsko-radzieckiej z lat 1946–1949*” [Polish border signs at the Polish-Soviet border in 1946–1949], in: *Granice i pogranicza* (Białystok, 2019); “*Ochrona granicy państwowej na odcinku bieszczadzkiem w latach 1945–1951*” [Protection of the Polish borders in the Bieszczady region in 1945–1951], in: *Bezpieczeństwo granic – granice bezpieczeństwa*, Warszawa 2023. (zbzyglew@ukw.edu.pl)